

UNIVERSITAS - HISTORIA

TANULMÁNYOK A 70 ÉVES SZŐGI LÁSZLÓ TISZTELETÉRE

Szerkesztette:

Draskóczy István, Varga Júlia, Zsidi Vilmos

A szerkesztésben részt vett:

Hős János és Kmety Adrien

Technikai szerkesztő:

Toma Katalin

Magyar Levéltárosok Egyesülete
Budapest, 2018

Magyar Levéltárosok Egyesülete kiadványai 16.

A kiadvány megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap és a Magyar Felsőoktatási
Levéltári Szövetség támogatta

Nemzeti Kulturális Alap

Készült az ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár, valamint az MTA-ELTE
Egyetemtörténeti Kutatócsoport közreműködésével

A borítón: Hartmann Schedel: Liber Chronicarum, Padova (részlet)
(ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár)

Tördelő szerkesztő: Varga Júlia
Az ünnepelt fényképét készítette Zsidi Vilmos, Újvidéken
A borítót tervezte: Acsai János

Kiadja a Magyar Levéltárosok Egyesülete
www.archivportal.hu/hu/magyar-leveltarosok-egyesulete
Felelős kiadó: Dr. Kenyeres István

ISBN 978-615-5622-01-4

A nyomdai munkálatokat az EPC Nyomda, Budaörs végezte
Felelős vezető: Mészáros László

© Szerzők, 2018
© Szerkesztők 2018

Minden jog fenntartva
Printed in Hungary

TARTALOM

TABULA GRATULATORIA	9
Köszöntő (Kenyeres István)	13
Derű, optimizmus, bölcsesség...(Kálóczi Katalin köszönti Szögi Lászlót nyugdíjba vonulása alkalmából, 2013. július 16-án)	18
Levéltárak és egyetemtörténetek – interjú Szögi Lászlóval (Készítette: Vér Eszter Virág)	20
OKTATÁSTÖRTÉNET	
1. Középkor és kora újkor	
● Bilkei Irén: A wittenbergi protestáns egyetem 16. századi zalai hallgatóinak társadalmi háttere. <i>The Social Background of the 16th-Century Students from Zala County of the Protestant Wittenberg University</i>	31
● Bozzay Réka: Utrechti pénzforrások: Anna Everwijn hagyatéka az egyetemen. <i>Financial resources at the University of Utrecht: The foundation of Miss Anna Everwijn</i>	39
● Haraszti Szabó Péter: Primus inter pares? A prágai egyetem helye a magyar diákok régió belüli peregrinációjában. <i>Primus inter pares? The Place of the Prague University in the Intraregional Peregrination of Hungarian Students</i>	53
● Heilauf Zsuzsanna: A kassai jezsuita egyetem és hallgatósága. <i>The Jesuit University of Kassa (Košice) and its Students</i>	67
● Kelényi Borbála: Magyarországi diákok mindennapjai a középkori Krakói Egyetemen. <i>Everyday Life of Students from the Hungarian Kingdom at the Medieval University of Kraków</i>	81
● Robert Offner: Milyen egyetemeket látogattak az erdélyi és magyarországi orvostanhallgatók, illetve azok közép-európai kollégái a 16. században? <i>Which Universities did the Transylvanian and Hungarian Medical Students, and their Central European Colleagues, Attend in the 16th Century?</i>	105
● Simon Katalin: Az alsófokú oktatás színhelyei Budán a 18. század végétől a 19. század közepéig. <i>Places of primary education in Buda from the end of the 18th century until the middle of the 19th century</i>	121
● Tar Attila Szilárd: A Göttingeni Egyetem hatása Magyarországon. <i>The influence of the University of Göttingen in Hungary</i>	133
	5

- Tóth Krisztina: Esztergom megyei diákok egyetemjárása a késő középkorban. *The University Studies of Students from Esztergom County in the Late Middle Ages* 143
- 2. 19–20. század**
- Batalka Krisztina: A műegyetemi hadikórház (1914–1918). *The Military Hospital of the Technical University (1914–1918)* 153
- Borsodi Csaba: Forradalmi bizottságok, munkástanács az ELTE-n. *Revolutionary Committees and the Workers' Council at Eötvös Loránd University (ELTE) in 1956* 165
- Durovics Alex: A Pozsonyi Líceum hallgatói a 19. század első felében. *Students of the Lyceum in Pozsony (Bratislava) in the First Half of the 19th Century* 179
- Gazda István: Fizika tankönyvek, műszaki és népszerűsítő fizikák Magyarországon a reformkorban és az abszolutizmus időszakában (1825–1860). *Physics Coursebooks, Technical and Popularizing Physics in Hungary in the Reform Era and in the Age of Absolutism (1825–1860)* 197
- Héjja Julianna Erika: A közigazgatási tisztviselőkkel szemben támasztott képzési és képesítési előírások 19. századi történetéből. *Education and Qualification Requirements of Public Servants from the History of the 19th Century* 217
- Juhász Réka Ibolya: Bihar megyei diákok a Nagyváradi Királyi Jogakadémiaán 1801 és 1830 között. *Students from Bihar County at the Royal Law Academy of Nagyvárád (Oradea) between 1801 and 1830* 227
- Kapronczay Károly: Lengyel „földalatti” hazai és emigrációs iskolák a második világháború éveiben. *Polish “Underground” Domestic and Emigrational Schools during World World II* 241
- Karády Viktor: Egy nagy kutatás margójára. Nemesek, keresztények, zsidók a peregrinus diákságban (1850–1918). *On a Major Research: Aristocrats, Christians, and Jews among Peregrine Students (1850–1918)* 253
- Kelemen Elemér: A középiskolai tanárképzés hazai változásainak jogszabályi háttere (1777–2010). *The Legal Background of the Changes in Secondary Teacher Education in Hungary (1777–2010)* 267
- Kiss Márton: A gondnoki intézmény kialakulása a Magyar királyi József Műegyetemen. *The Development of the Wardenship at the Hungarian Royal Joseph Technical University* 283
- Kissné Bognár Krisztina: A zeneakadémia működése és hallgatói (1875–1919). *The Operation and the Students of the Music Academy 1875–1919* 293

- Lengvári István: Az Erzsébet Tudományegyetem oktatói. Kutatási lehetőségek egy új adatbázis kapcsán. *Professors of the Pécs Erzsébet University. Research possibilities based on a new database* 303
- Mészáros Andor: A cseh tartományok iskoláinak magyarországi diákjai a 19. században. *Students from Hungary at Schools in Bohemian Provinces in the 19th Century* 309
- Molnár László: A Testnevelési Főiskola 1956-ban. *The University of Physical Education in 1956* 317
- Mózy Gergely: Az újkori Székesfehérvár első felsőoktatási intézménye. *The First Higher Education Institution of the Modern Period in Székesfehérvár* 337
- Osváth Zsolt: „...Okleveles Kertésznek elismerjük és valljuk..” Okályi Iván műkertészi képesítő oklevele. *Iván Okályi's Horticulturist Certificate* 351
- Patyi Gábor: Visszatérés az eredethez: a szakmai tanárképzés megújulásának történeti előzményei az 1930-as években. *Back to the Origins: the Historical Background of the Reform of the Vocational Teacher Education in the 1930s* 369
- Pál-Antal Sándor: Jogakadémia Marosvásárhelyen. *The Law Academy in Marosvásárhely (Târgu-Mureș)* 379
- Sasfi Csaba: Érdemelv és mobilitás – ígérvények és esélyek. Az iskolázás egy történeti modellje. *Merit Principle and Mobility: Promissory Notes and Chances. A Historical Model of Education.* 391
- Sigmirean, Cornel: The Catholic Network: Romanian Students from Transylvania at European Universities. *Katolikus hálózat – Erdélyi román diákok az európai egyetemeken* 399
- Tilcsik György: Adatok a Felsőlvői Evangélikus Tanítóképző Intézet Elemi Mintaiskolájának 1848 előtti működéséhez. Az iskola 1847 februárjában kiadott tájékoztatója. *Information about the Pre-1848 Operation of the Primary Model School of the Evangelical Educational Institute in Felsőlvő. Information Booklet Issued by the School in February 1847* 415
- Török József: A Hittudományi Kar a budapesti egyetemen 1870–1950. *The Faculty of Theology at the Budapest University 1870–1950* 439
- V. Molnár László: Keresztúri Ferenc, a Moszkvai Egyetem orvos-professzora és dékánja. *Ferenc Keresztúri, Professor of Medicine and Dean of the Moscow University* 447
- Vajda Tamás: Egyetemi órai jegyzetek a kolozsvári Akadémiai Könyvtárban (1872–1919). *Notes from University Lectures in the Academic Library of* 459

Kolozsvár (1872–1919)

- Varga Júlia: Politikai küzdelmek a századfordulón a budapesti Egyetemi Körben (1888–1899). *Political Struggles at the Turn of the Century in the University Circle of Budapest 1888–1898* 475
- Zsidi Vilmos: A Keleti Múzeum. *The Oriental Museum* 489

TÖRTÉNELEM SEGÉDTUDOMÁNYAI

- Bernád Rita: A lovagkirály egyházi pecséteken – Szent László ábrázolása a romániai katolikus plébániák pecsétjein. *THE KNIGHT-KING ON ECCLESIASTICAL SEALS. The Representation of Saint Ladislaus on Romanian Catholic Parish Seals* 495
- Bertényi Iván: Az Egyetemi Könyvtár Dante-kódexének heraldikai problémái. *The Heraldical Problems of the Dante Codex of the University Library* 525
- Draskóczy István: A Mátyás-kor erdélyi sókamaraispánjai a kincstári reform után. *The Transylvanian Salt Chamber Bailiffs of the Era of Matthias Corvinus after the Treasury Reform* 541
- Fazekas István: Egy 16. század közepi kancelláriai formuláriumos könyv tanúságai. *The Testimony of a Mid-16th-Century Chancellery Formulary Book* 551
- Monok István: A könyvtár múzeuma, vagy a múzeum könyvtára? Egy közép-európai történet magyar példákkal. *The Museum of the Library or the Library of the Museum? A Central European History with Hungarian Examples* 567
- Reisz T. Csaba: Szép(ligeti) kis história. *A Little Story from Szépliget* 577
- Ujváry Gábor: Hóman Bálint 1918–1919-ben. *Bálint Hóman in 1918–1919* 589
- Vörös Boldizsár: A pöröly lecsapott. Karikatúrák a Magyarországi Tanácsköztársaságban. „*The Sledgehammer Stroke*” *Caricatures in the Soviet Republic of Hungary* 603
- Zsoldos Attila: A gyűlések rendje. *The Agenda of the Assemblies* 615
- Szögi László szakirodalmi munkássága 1973–2018 – összeállította Kiss Márton 627
- Képmelléklet 669

Durovics Alex¹

A Pozsonyi Líceum hallgatói a 19. század első felében

Bevezető

Az evangélikus felsőoktatási intézmények sorában kevés olyan iskolával találkozhatunk a 18. és 19. században, amely hallgatói létszámára nézve oly magas értékekkel bírna, mint a pozsonyi ágostai hitvallású evangélikusok iskolája. Jelentős munkák születtek, amelyek szerzői bemutatták az iskola történetét, vizsgálták oktatásának szerkezeti változásait sokszor egybevetve azt más evangélikus iskolákkal. A jelen írásomban egy az iskola történetéhez szervesen kapcsolódó, de mindeddig talán kevésbé jellemzett részével szeretnék foglalkozni, nevezetesen diákságának 1811–1849 közötti jellemzésével.

Az előbbi egy kiemelt, mindazonáltal inkább csak jelképes dátuma a pozsonyi iskola történetének. Ahogy azt annak fennmaradt levéltári forrásai, anyakönyvei is bizonyítják a korábban egyszerűen csak „gymnasium illustre”-ként² említett intézmény attól az évtől kezdte mind gyakrabban alkalmazni a líceum megnevezést. Az új elnevezés használatával az intézmény deklarált formában is a felsőbb intézmények sorába lépett, noha ilyen feladatkört – képzését tekintve – már az előző század óta, Bél Mátyás rektorságának (1714–1719) idejétől kezdve ellátott.³ E szerepében különösen felsőbb osztályainak tekintetében egy 1734-es királyi engedély biztosította jórészt zavartalan működésének feltételeit.⁴

¹ A szerző az MTA–ELTE Egyetemtörténelmi Kutatócsoport (213TKI738) tagja.

² Következetes alkalmazásáról azonban ezután sem beszélhetünk. Lásd az Evangélikus Országos Levéltár (a továbbiakban: EOL), Archivum Generalis Ecclesiae (a továbbiakban: AGE) I. d. 6. 1. iratainak címlapjait.

³ *Molnár Aladár*: A közoktatás története Magyarországon a XVIII. században. Bp. 1881. 368.

⁴ *Kosáry Domokos*: Művelődés a XVIII. századi Magyarországon. Bp. 1980. 114.

A pozsonyi iskola tanrendszere

Magának a líceum elnevezésnek sikeres meghonosítása a magyarországi evangélikus iskolák körében – a II. Ratio Educationis hatására⁵, de attól eltérő tartalommal – Schedius Lajos 1806-ban megjelentetett *Systema rei scholasticae* című tantervének érdeme.⁶ Az evangélikus iskolák esetében ennek definíciója egy a gimnáziumi osztályokra épülő, de azoktól szervezetileg mindinkább elkülönülő, bölcsészeti, teológiai és jobb esetben jogi tanfolyamot – vagy legalább annak néhány tudományát – egyaránt magába foglaló intézményt jelölt.⁷

Az iskolákból többnyire ellenkezést kiváltó új tanterv az egyik első lépése volt a lutheránusok oktatási rendszerének összehangolását célzó kísérletek sorának, és noha maradéktalan bevezetésére egyetlen iskola esetében sem került sor, megjelenése azok szerkezeti változására mindenképpen serkentő hatással bírt. Az autonómiájukat féltve őrző intézmények ellenállása mellett, azok szegényes gazdasági körülményei – kivált az 1811-es devalváció időszakában – hátráltatták megvalósításának lehetőségét.⁸ Az értékcsökkenés súlyos csapásként érte az iskolákat, amely Pozsony esetében annak nevezetes 16000 forintos Jeszenák-féle alapítványának 4689 forintra való csökkenésével járt.⁹ Az iskolának felajánlott támogatások jövedelméből biztosították a tanárok és diákok különféle ellátásait, amilyen például az 1816-ban¹⁰ alapított Skaricza-féle tápintézet is volt, amely az alumneum diákjainak ételmezését biztosította 1821/22-ben 4572 forintból.¹¹ A két alapítványon keresztül jól megmutatkozik, hogy a devalváció milyen jelentős hatással járhatott az iskola diákjainak mindennapi életére.

Azonban mindezen hátráltató tényezők ellenére is a Pozsonyi Líceum az elsők között kísérelt meg alkalmazkodni az új tanterv némely előremutató eleméhez. Ezt annál könnyebben hajthatták végre annak tanárai, mivel tanrendjének 1787-es változtatásához képest az új rendszer nem állított drasztikus követelményeket az intézménnyel szemben.¹² A korábbi tanterv is magában

⁵ Kornis Gyula: A magyar művelődés eszményei. I–II. Bp. 1927. I. 223.

⁶ Mészáros István: Középszintű iskoláink kronológiája és topográfiája 996–1948. Bp. 1988. 60.

⁷ Az ágostai hitvallású evangélikusok iskolaügyének rendszere Magyarországon. Szerk. Kelemen Elemér. Bp. 1992. 33–38.

⁸ Széleányi Ödön: A magyarországi középiskolák tantervének történetéhez. Theologiai Szaklap 13 (1915) 147.

⁹ Haán Lajos: A magyarországi ágostai hitvallású evangélikusok egyetemes gyűlései és az egyetemes világi felügyelői hivatala. Bp. 1882. 35.

¹⁰ Markusovszky Sámuel: A pozsonyi ág. hitv. evang. lyceum története kapcsolatban a pozsonyi ág. hitv. evang. egyház multjával. Pozsony 1896. 631.

¹¹ EOL AGE II. a. 1. 7.

¹² Markusovszky S.: A pozsonyi ág. hitv. evang. lyceum i. m. 412.

hordott némely egységesítés irányába mutató jelleget, mivel megalkotásakor bizonyos mértékig figyelembe vették az I. Ratio Educationis tantárgyfelosztását.¹³

Ezek fényében tehát világos, hogy Pozsony esetében nem az intézményi ellenállás jelentett nehézséget, hanem az új rend által támasztott pénzügyi követelmények. Még a pozsonyi evangélikus egyházgyülekezet sem rendelkezett az abban előírt számú tanerők finanszírozásának költségeivel, ezért fordult segítségért az evangélikusok egyetemes gyűléséhez. Utóbbinak 1814. szeptember 3–4. között tartott ülése vitatta meg a pozsonyiak kérvényét, amely a tanterv életbe léptetéséhez anyagi támogatást kért. A gyűlés kedvező döntésével a hiányzó tanári állás betöltését kezdetben évi 400 forinttal támogatta.¹⁴ Így tehát az intézmény megfelelő gazdasági háttérének megteremtésével lehetőség nyílt a felsőbb osztályokon belül korábban szorgalmazott teológiai tanfolyam létrehozására.¹⁵

Az iskola helyzetének rendezését követően kezdődhettek meg a tanácskozások az oktatás rendjének modernizálásáról. Az ezek eredményeként elkészült tervezet 1815. október 8-án került az iskolát felügyelő konventhez. Az elfogadott és az 1815-ös tanévtől alkalmazott rendszer szerint a líceumi képzés kétéves – jogi tárgyakat is magába foglaló – bölcsészeti, továbbá kétéves teológiai tanfolyamból állt.¹⁶ Mint láthattuk, hosszas szervezőmunka eredményeként jöhetett csak létre az a tanterv, amely, ha nem is teljesítette maradéktalanul a Schedius-féle tanrendszer előírásait, igyekezett annak egyes elképzeléseit az iskola saját igényeivel és lehetőségeivel összhangba állítani.

A bevezetett tanterv azonban nem volt hosszú életű, mivel már 1820-ban sor került módosítására. A reform együtt járt a líceumi képzés átalakításával, amikor az addig kétéves bölcsészeti képzést további egy évvel bővítették ki.¹⁷ Így a líceum szerkezete hároméves bölcsészeti, jogi, valamint további kétéves teológiai képzésre módosult. Jelentősebb változást azonban a pozsonyi iskola életében az 1823-ban bevezetett tanterv hozott, amelyet ismét az iskola képzési céljainak megfelelően alakítottak. Az *Ordo audiendarum disciplinarum* nevű dokumentum, mely a teológia tárgyait nem érintette, az alsóbb osztályokban új reálpedagógiai újításokat hozott,¹⁸ a későbbi tervezetekhez hasonlóan nagyobb hangsúlyt fektetve a humán és reáltárgyak közti egyensúly megteremtésére.¹⁹ A líceumi osztályokat illetően a dokumentum alapján – az anyakönyvek tanúsága

¹³ Kornis Gy.: A magyar művelődés eszményei i. m. I. 338.

¹⁴ Haán L.: A magyarországi ágostai hitvallású i. m. 35.

¹⁵ Markusovszky S.: A pozsonyi ág. hitv. evang. lyceum i. m. 413.

¹⁶ Markusovszky S.: A pozsonyi ág. hitv. evang. lyceum i. m. 414.

¹⁷ Markusovszky S.: A pozsonyi ág. hitv. evang. lyceum i. m. 419.

¹⁸ Bajkó Mátyás: Kollégiumi iskolakultúránk a felvilágosodás idején és a reformkorban. Bp. 1976. 147.

¹⁹ A magyar nevelés története. I. Főszerk. Horváth Márton. Bp. 1988. 305.

szerint – az 1824/25-ös tanév II. félévében megjelent a *paedagogia* az oktatott tárgyak sorában, majd az 1825/26-os tanévben ezek köre kibővült a *psychologia* tárgyával.

Mint láthattuk, Schedius elméleti mintatanterve²⁰ nem nyújtott kielégítő megoldást a pozsonyi intézet igényeire és nem orvosolt több már korábban meglévő problémát sem. Bár sokáig napirenden volt az egyes egyetemes gyűléseken²¹, hogy a tanterv hibáit annak átdolgozásával javítsák, végtére is a kérdés megoldását egy teljesen új rendszer megalkotására bízták. Figyelemre méltó, hogy a módosított Schedius-féle tanterv kapcsán a líceum tanári kara több ízben tette meg észrevételeit, így például az abban előírt kétéves jogi képzéssel szemben egyéves tanfolyam mellett foglalt állást.²² A rendelkezésre álló erőforrásokkal szembe fordított helyzetértékelésük és egy már meglévő, működő szisztémához való ragaszkodásuk állhatott határozott elképzelésük hátterében. A 18–19. század folyamán ugyanis több evangélikus iskola esetében találkozhatunk túlvállalásokkal, mikor az oktatói gárda egyszerűen nem vette figyelembe maguk és diákságuk képességeit. Ez több esetben zsúfolt, valós eredményeket felmutatni képtelen tantervek alkalmazásához vezetett.²³ Ezzel szemben Pozsony egyéves jogi tanfolyamát követően a diákok tanulmányaikat jogakadémiákon folytathatták,²⁴ ami így figyelemre méltó módon ismét csak az iskola állami oktatási rendszertől kevésbé elzárkózó jellegére utal.

Az iskola oktatóinak haladó elképzeléseit egy 1840 tavaszán egyházi főhatóságukhoz küldött dokumentum foglalta össze. A tervezet az iskola már meglévő oktatási rendszerében rejlő hibák kijavításán túl, a magyar nyelv ügye, valamint pénzügyi helyzetének támogatók útján való javítását is szorgalmazta.²⁵ Az orvosolandó hibák közül javasolták egyes tantárgyak évenkénti ismétlését – korábban némelyiket csak két évente oktatták – és azt, hogy a líceum tanfolyamán belül a teológia mellett a bölcsészeti és jogi tanfolyam a korábbiaktól eltérve nagyobb hangsúlyt kapjon.²⁶

A belső szerkezeti reformok mellett az intézmény is bekapcsolódott abba a mindinkább országos méreteket öltő reformirányzatba, mely az 1840-es évek elejére nyilvánvalónak vette aényt, miszerint a meglévő hiányosságokat csakis egy új tanrendszer megalkotásával lehet kiküszöbölni.²⁷ Éppen ezért az iskola

²⁰ *Mészáros I.*: Középszintű iskoláink kronológiája i. m. 61.

²¹ *Haán L.*: A magyarországi ágostai hitvallású i. m. : 1836. szept. 1., 1837. szept. 3., 1840. szept. 10.

²² *Markusovszky S.*: A pozsonyi ág. hitv. evang. lyceum i. m. 425.

²³ Különösen a 18. század legvégén a Soproni Líceumban volt jellemző a tantárgyak túlzó sokasága. Müllner Mátyás: A soproni ev. főtanoda története. Sopron 1857. 89.

²⁴ *Markusovszky S.*: A pozsonyi ág. hitv. evang. lyceum i. m. 427.

²⁵ *Bajkó M.*: Kollégiumi iskolakultúránk i. m. 148–150.

²⁶ *Bajkó M.*: Kollégiumi iskolakultúránk i. m. 149.

²⁷ *Markusovszky S.*: A pozsonyi ág. hitv. evang. lyceum i. m. 434., 448.

prominens tanárai is tevékenyen részt vettek azokon a tárgyalásokon, amelyek az ügy rendezése érdekében 1841 júliusától Zay Károly vezetésével Zayugrócon, később pedig Pozsonyban, Selmecen és Sopronban folytak.²⁸

Az első zayugróci gyűlés eredményeként elkészült tervezetet, miután arról 1842 szeptemberében az egyetemes gyűlés kikérte az evangélikus esperességek véleményét, az 1842. július 15-i gyűlés fogadta el és döntött fokozatos bevezetéséről.²⁹ A tanterv bemutatásától most el kell tekintenünk, viszont azt érdemes kiemelni, hogy annak előkészítő munkálataiban résztvevő Pozsonyi Líceum a benne foglaltaknak jórészt már korábban az 1840-ben konventjéhez benyújtott tervezete alapján felelt meg. Képzése tehát megmaradt az oktatói által helyesebbnek gondolt korábbi felosztásában, mely a líceumot kétéves bölcsészeti, egyéves jogi és kétéves teológiai képzésre osztotta fel.³⁰ Komolyabb jogi képzettséget nyújtó tanszék felállítására a legtöbb líceum, így Pozsony sem vállalkozhatott, mely alól kivételt egyedül az Eperjesi Kollégium, valamint a Késmárki Líceum jelentett.³¹

Akárcsak a zayugróczi tanterv későbbi reformjának (1845, 1847)³², úgy az Eötvös József miniszter által kezdeményezett, az 1848-as XX. törvénycikket követő tárgyalásoknak az iskola tanárai tevékeny részesei maradtak.³³ Azonban a felekezeti iskolák és állam viszonyát rendezni kívánó elképzelések a szabadságharc eseményei közepette megoldhatatlan, az azt követő időszakban pedig egy a korábbiaktól eltérő hatóság által rendezendő feladat maradt.³⁴

Hallgatói létszámok

Áttekintve azt, hogy milyen körülmények, szinte folyamatos változások közepette tanultak az intézmény hallgatói, az első szempont, amely szerint érdemes megvizsgálnunk diákságát, a létszámok alakulása. Ennek esetében most nem a líceumi képzésre történt beiratkozásokról van szó, hanem egy adott évben annak tanfolyamaira járó diákok összlétszámáról. Ez korszakunkban 3373 személy esetében – mivel a líceumi képzés teljesítése értelemszerűen több évig tartott – 7039 tanulmányi előmenetelre vonatkozó adatot jelent. Táblázatban ábrázolva az áttekinthetőség érdekében az adatbázisból kinyert értékeket három azonos nagyságú időintervallumra osztva ábrázolom. A dátumok az adott oktatási év első féléve alapján rövidebb formában jelölik, mely

²⁸ *Szélényi Ödön*: A magyar ev. iskolák története a reformációtól napjainkig. Pozsony 1917. 136.

²⁹ *Haán L.*: A magyarországi ágostai hitvallású i. m. 68.

³⁰ *Markusovszky S.*: A pozsonyi ág. hitv. evang. lyceum i. m. 448.

³¹ A magyar nevelés története i. m. 296.

³² 1845, 1847.

³³ *Szélényi Ö.*: A magyar ev. iskolák története i. m. 223.

³⁴ *Kornis Gy.*: A magyar művelődés eszményei i. m. II. 588.

évre is vonatkozik az adott adat. Így értelemszerűen az első, 1811-es év az 1811/12 tanévet jelöli, noha az alatta szereplő adat nem csupán az első, hanem az esetlegesen csak a második félévben beiratkozott új tanulókat is számon tartja.

1. táblázat
A pozsonyi iskola diáklétszámai évenkénti bontásban

I.	1811	1812	1813	1814	1815	1816	1817	1818
	110	113	115	135	148	106	125	166
II.	1819	1820	1821	1822	1823	1824	1825	1826
	174	185	180	180	204	180	180	190
III.	1827	1828	1829	1830	1831	1832	1833	1834
	186	207	200	203	182	191	203	199
IV.	1835	1836	1837	1838	1839	1840	1841	1842
	211	220	210	253	248	258	248	215
V.	1843	1844	1845	1846	1847	1848	1849	
	216	213	189	210	226	0	60	

Első időszakunk hallgatói létszámaiban szépen megmutatkozik a líceumi képzés változó szerkezetének és az országos politika alakulásának megfelelő hullámváltozás. Azonban az 1816-os évtől kezdve mindinkább növekedést láthatunk a líceumi tanfolyamokon tanuló diákok számában. Minden bizonynyal nem tévedünk, ha ezt az emelkedést nem csupán az iskola már korábban meglévő kiemelt szerepével és oktatásának – a többi társintézményéhez képest – magasabb színvonalával magyarázzuk, de hozzá számítjuk a bécsi kormányzat azon intézkedéseit is, melyek a korábbiaktól eltérő nagyobb fokú rendezettség követeltek meg a protestáns iskoláktól. A helytartótanács által kiadott rendelkezések – nem megtörve az 1790. évi 26. törvénycikk által biztosított jogokat – szabályozott, sok esetben túlszabályozott követelményeket támasztottak, esetünkben a lutheránus tanárokkal szemben éppen úgy, mint azok diákjainak belföldi és külföldi tanulmányainak kérdésében. Korszakunkban hatványozottan igaz volt ez azokban az években, mikor a külföldi, sok esetben drasztikus politikai változásoktól I. Ferenc birodalmát mindinkább elzárni igyekezett. A potenciálisan „veszélyes” új ideákat és friss szellemiséget közvetítő diákok, akik tanulmányaikat külföldi egyetemeken látogatásával koronázták meg, kiemelt szereppel bírtak, hiszen ők adták egyházaik szellemi értelmiségét, megszerzett tudásukat pedig lelkészként vagy oktatóként adták tovább.³⁵ Korlátozásokkal ugyan Mária Terézia és II. József korszakában is találko-

³⁵ Révész Imre: A magyarországi protestantizmus története. Bp. 1925. 59.

hatunk,³⁶ azonban I. Ferenc uralkodása alatt terebélyesedett ki igazán az állami adminisztráció.

Az 1796-os évtől kezdve a helytartótanács a külföldre menő protestáns diákokról félévenként terjesztett fel jegyzéket az uralkodóhoz. A diákoknak pedig engedélyt kellett kérniük külföldről való visszatéréshez, visszaérkezésüket követően pedig a helytartótanácsnál is jelentkezniük kellett, melynek tényéről számukra bizonyítványt állítottak ki.³⁷ A kiállított engedélyek meghatározott intézmények látogatására szóltak. Ezek körét pedig a bécsi kormány a mindenkori politikai helyzet fényében változtatta.³⁸ Így történt, hogy 1800. március 14-i levelében a jénai egyetem proectora kérelemmel fordult az evangélikus rendekhez, közbenjárásukat kérve, hogy a bécsi hivatalok Jéna egyetemét is vegyék fel azon intézmények sorába, amelyek látogatását a diákok számára engedélyezik.³⁹

A követelmények mellett, azonban engedményekkel is találkozhatunk, mivel a meglévő rendszerbe az 1812. november 10-én kelt 28072 sz. királyi rendelet hozott némi könnyítést.⁴⁰ Hatálya azonban nem volt teljes körű, mivel ingyenes útlevél lehetőségét csak azon szegénysorsú diákok számára biztosította, akik vagyoni állapotukat megfelelő hatósági bizonyítvánnyal is bizonyítani tudták.⁴¹

Napóleon bukása után a győztes hatalmak megegyezésének megfelelően történt a külföldi utak lehetőségének lezárása. 1818. november 24-én kelt rendeletében I. Ferenc előbb a göttingai és jénai, majd a rákövetkező év májusában az összes többi külföldi egyetem látogatásától tiltotta el a protestáns felekezet diákjait.⁴² Rendelkezése csapást jelentett református és evangélikus diákok számára egyaránt, mivel Göttinga és Jéna egyetemeinek elvesztésével népszerű külföldi intézményeiket veszítették el. Már 1819-ben mind a két protestáns felekezet közös felségfolyamodványban kérte az uralkodót a tilalom feloldására, azonban törekvésük hiábavalónak bizonyult.⁴³

A rákövetkező években egymást érték a protestánsok kérelmei a levéltári források alapján – többek között az 1825/27-es országgyűlés is sürgette az uralkodót a korlátozás megszüntetésére⁴⁴ –, de változás egészen 1827. április 11-ig nem következett be. Az addig fennálló tiltás eltörlésének tényét abban az

³⁶ *Bucsei Mihály*: A protestantizmus története Magyarországon 1521–1945. Bp. 1985. 167–168.

³⁷ *Felbő Ibojya*: Helytartótanácsi levéltár. Bp. 1962. 273.

³⁸ EOL AGE I. c. 14. 9.

³⁹ EOL AGE I. c. 15. 1.

⁴⁰ EOL AGE V. 110. e. 293.

⁴¹ *Blásy Lajos*: Egyházi törvény. Pest 1844. 17.

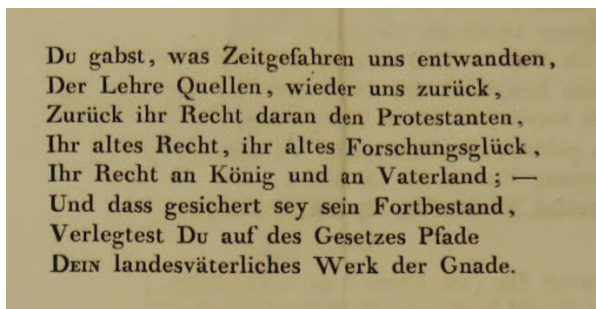
⁴² EOL AGE V. 110. e. 32805-ös és 12568-as számú rendelet.

⁴³ EOL AGE I. d. 14. 35.

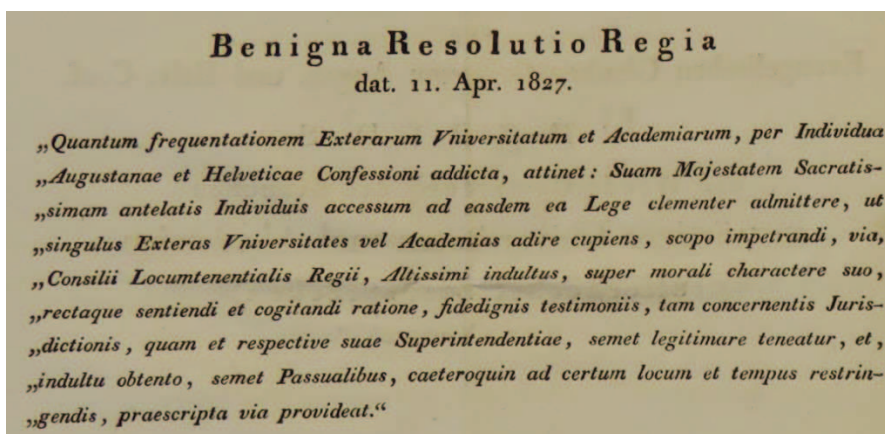
⁴⁴ *Bucsei M.*: A protestantizmus története i. m. 181.

évben a magyarországi protestánsok egy verset tartalmazó köszönetnyilvánító nyomtatvánnyal fogadták.⁴⁵

2. ábra. Részlet a protestánsok 1827-es köszönetnyilvánító verséből (német)

3. ábra. Az 1827-es köszönetnyilvánító dokumentum belső oldalán olvasható engedélyező rendelkezés szövege (latin)

A külföldi utak kérdése 1841-től oly módon rendeződött, hogy a helytartótanáctól kiutazási engedélyt kérelmező diákokért, az azok számára ajánlást nyújtó kollégiumi oktatók kötelezettséget vállaltak, figyelemmel kísérvе visszatértük után kifejtett tevékenységüket.⁴⁶ Az egyes bürokratikus intézkedések és korlátozások mellett, ki kell emelnünk, hogy a korszakban nem csupán ezek a tényezők nehezítették a diákok külföldi tanulmányait. A protestánsokat is jellemző közgondolkodás, mely – a pozsonyi iskola esetében

⁴⁵ EOL AGE II. b. 3. 11

⁴⁶ A magyar nevelés története i. m. 316.

is – konzerválta a latin nyelvű oktatást, másik nagy akadályt jelentett a külföldi egyetemeken mindinkább nemzeti nyelven tartott tanulmányok folytatására.⁴⁷

Mint a táblázatban látható, vizsgált korszakunk első 8 évének 127 fő átlagához képest a következő 8 évben, tehát 1819 és 1826 között a líceum diákjainak átlaga 184 főre emelkedett. A növekedés ezt követően is folytatódott, még ha egy, a korábbiakhoz képest mérsékeltebb formában is. 1827 és 1834 között a líceumisták 8 éves átlaga 196 fő volt. Ebben az időszakban csupán 3 évben (1831, 1832, 1834) csökkent az éves diáklétszám 200 fő alá. Vizsgált értékeink alapján IV. vizsgált korszakunkban (1835–1842) volt a legmagasabb az intézmény hallgatóinak száma, amikor a 8 év átlaga már 232 fő volt. Pontosabban megnézve jelentős növekedésről csak 4 évben, 1838 és 1841 között beszélhetünk, mert a gyorsirányú növekedést az 1842-es évtől kezdődő stagnáló időszak váltja fel. A visszaesés egyik okának minden bizonnyal a korszakban mindinkább kibontakozó magyar nyelv térnyerését kell látnunk a királyság területén. Függetlenül a magyar nyelv ügyében hozott rendelkezésektől – melyek az állami és katolikus tanintézetekkel szemben nem vonatkoztak a protestáns iskolákra⁴⁸ – az evangélikusok egyetemes gyűlése 1840. szeptember 10-i ülésén a magyar nyelv fokozottabb oktatása felől döntött iskoláiban. Az oktatás nyelvének, néhány tantárgyat leszámítva, a magyar nyelvet jelölte ki, és bevezette többek között oktatásának és irodalmának kötelező jellegét is.⁴⁹

A Pozsonyi Líceum működését jelentősen befolyásolta az evangélikusok 1841. szeptember 8–10. között megtartott egyetemes gyűlése, mely véget vetett az egyes evangélikus iskolákon belül nyelvművelő társaságokként indult, de korszakunk végére – a magyar tanítási nyelv bevezetésének hatására is – mindinkább radikalizálódó nemzetiségek diáktársaságainak.⁵⁰ A pozsonyi líceum falai között 1788-tól több ízben megszüntetett, majd újraalapított magyar társaság,⁵¹ német önképzőkör,⁵² 1803-tól pedig egy szlovák nyelvművelő társulat működött. Utóbbi – az 1835-től helyettes tanárként alkalmazott – Ludovit Stúr irányítása alatt 1839-re az iskola tanárai mellett a felsőbb hatóságok figyelmét is mindinkább felkeltette.⁵³ Nádori felszólítás járult hozzá, hogy az ügy többszöri megvitatását követően az említett egyetemes gyűlés a szélsőséges hangot megütő szláv társaságok eltörléséről döntött. Kivételt egyedül a hittudományi hallgatók esetében tettek, mert számukra az ékesszólási, prédikációs (homiletikai) gyakorlatok érdekében szükséges volt az ilyen társulatok

⁴⁷ *Bucsei M.*: A protestantizmus története i. m. 200.

⁴⁸ *Mészáros I.*: Középszintű iskoláink kronológiája i. m. 72.

⁴⁹ *Haán L.*: A magyarországi ágostai hitvallású i. m. 61.

⁵⁰ *Haán L.*: A magyarországi ágostai hitvallású i. m. 62.

⁵¹ *Bodólay Géza*: Irodalmi diáktársaságok 1785–1848. Bp. 1963. 18.

⁵² *Kornis Gy.*: A magyar művelődés eszményei i. m. II. 175.

⁵³ *Markusovszky S.*: A pozsonyi ág. hitv. evang. lyceum i. m. 459–460.

megléte.⁵⁴ Pozsony esetében a helyzet további javítását szolgálták azok a személyi változtatások, melyek 1843-ban – az 1841-ben bevezetett magyar tanítási nyelv ellen fellépő és Béctől segítséget váró⁵⁵ – Stúrnak és több növendéknek elcsapásával jártak.⁵⁶

Utolsó időszakunkban a bekövetkezett eseményeknek megfelelő visszaesést láthatunk. Az 1843-as évet követően a líceum tanfolyamainak létszáma stagnál egészen 1847-ig. Az ekkor kezdődő kisebb mértékű emelkedést az 1848–49-es szabadságharc végképp megtörte, ami után az iskola régi keretei között már sosem folytatta működését. Az 1849/50-es tanévben a korábbi hallgatók közül mindössze 28-an maradtak a líceum még működő évfolyamaiban, míg az újonnan jelentkezett hallgatók száma 32 főre csökkent.

A diákság földrajzi megoszlása. Kerületek

Minden oktatási intézmény esetében egyike a legérdekesebb kérdéseknek, hogy mekkora területre terjedt ki a vonzáskörzete. Természetesen, ahogy akár csak napjainkban, úgy a korabeli korszakokban is a földrajzi távolság nagy szerepet játszott a diákok iskolaválasztásában, habár egy jó hírű oktatást nyújtó intézményben való tanulás lehetősége – akár csak a külföldi tanulmányoknál – több esetben fölülírta a távolsági korlátokat. Pozsony a korszakban pezsgő kulturális és gazdasági életével minden bizonnyal vonzó célpontot nyújtott a líceumi diákság számára. Kényelmes földrajzi helyzete pedig feltételezhetően azok számára is ideálisnak tetszhetett, akiknek a pozsonyi iskola csupán a külföldi út előzetes állomását jelentette. Ez világos, figyelembe véve azt, hogy a Pozsonyi Líceum létszámok terén – túlszárnyalva Eperjes kollégiumát és Késmárk líceumát – a legrangosabb iskoláját jelentette az evangélikus oktatási intézményeknek. Ennek az állításnak alátámasztására tekintsük át a diákok földrajzi megoszlását a Magyar Királyság korabeli közigazgatási beosztását véve alapul.

A kerületek és kiváltságos körzetek vizsgálatánál azt látjuk, hogy az evangélikus népesség arányának és a földrajzi távolságnak megfelelően a Pozsony vármegyét is magába foglaló dunáninneni kerület aránya a legmagasabb. A diákok döntő többsége, közel 60%-a érkezett ebből a régióból, míg a dunántúli kerület csak 11%-ot ért el. Utóbbi alacsony értéke annak tényével könnyen magyarázható, hogy a kisebb számú evangélikus népesség számára a líceumi képzés színtere a soproni és a pozsonyi líceum között oszlott meg, melyek közül az előbbi jelentett elsődleges oktatási központot. Hasonlóan magyarázható a tiszáninneni kerület alacsony részaránya is, hiszen bár a térség jelentős evangélikus népességgel rendelkezett, a korszakunkban virágzó eper-

⁵⁴ *Haán L.*: A magyarországi ágostai hitvallású i. m. 63.

⁵⁵ *A magyar nevelés története* i. m. 316.

⁵⁶ *Markusovszky S.*: A pozsonyi ág. hitv. evang. lyceum i. m. 463.

jesi kollégium, valamint Késmárk, Lőcse és Selmezbánya evangélikus líceumai minden bizonnyal kedvezőbb alternatívát nyújthattak.

4. táblázat
Hallgatók megoszlása nagyobb közigazgatási egységek szerint

Közigazgatási egység	Létszám	%
Dunáninneni kerület	2016	59,77%
Dunántúli kerület	371	11,00%
Tiszaninneni kerület	300	8,89%
Bármely külföldi ország	299	8,86%
Tiszántúli kerület	224	6,64%
Erdély	58	1,72%
Horvátország és Szlavónia	54	1,60%
Határőrvidék	32	0,95%
Kiváltságos kerület	19	0,56%
Összesen	3373	100,00%

Az ábrázolt értékek közül talán a legérdekesebb a külföldről érkezett hallgatók száma. A tiszántúli kerület diákjait megelőző csoport adatai azért érdekesek, mert bár más evangélikus líceum diákságának vizsgálatánál is találkoztunk idegen országokból érkezettekkel, azok esetében arányuk nem képviselt Pozsonyéhoz hasonló magas értéket. A javarészt cseh és morva tartományokból érkező diákok számára szükségszerűnek mutatkozott a magyarországi protestáns iskolák látogatása korszakunk első felében, mivel biztosította gyülekezeteik számára a megfelelő lelkész utánpótlást.⁵⁷ A cseh és morva területeken kívül érkeztek diákok az intézménybe Sziléziából, kisebb számban még Alsó-Ausztriából és Galíciából is. Közülük 85-en voltak javarészt kereskedő családból származó izraelita vallású diákok, míg a reformátusok száma 50 fő volt, akiknek szülei jórészt gazdálkodók voltak. Mindössze 3 külföldről érkezett görögkeleti diákról van adatunk, akik közül egy fő egy évig, másik kettő két évig maradt az intézmény diákja. A királyság területén kívülről érkezettek legnagyobb része (132 fő) természetesen lutheránus diák volt, javarészt kézműves, lelkészi és kereskedő családokból.

Vármegyék

Ha a líceum diákságának vizsgálatát a levéltári forrásokban feltüntetett vagy azonosított vármegyék szintjén folytatjuk, még pontosabb képet rajzolhatunk az iskola vonzáskörzetének határaitól. Hangsúlyozandó, hogy most

⁵⁷ *Bucsei M.*: A protestantizmus története i. m. 169–170.

már csak a királyi Magyarország területéről érkezett diákokat veszem számításba, elvonatkoztatva az előző táblázat külföldi hallgatóitól. Így már csak 3074 diák megoszlásának adatait láthatjuk táblázatunkban. Persze ezeknek a mindinkább elaprózódó értékeknek teljes bemutatására nem vállalkozhatok, így elemzésem határát esetükben egy 2%-os részarányt jelentő küszöb felett húzom meg. A kapott értékek azonban így is szemléletesek, hiszen a táblázat 15 nagyobb közigazgatási egysége adta a vizsgált korszak összes diákjának valamivel több, mint 76%-át. Szinte természetesnek vehető, hogy az iskolának helyet adó Pozsony vármegye szerepel a táblázat első helyén, egyedülként képviselve 10%-os részarányt meghaladó vármegyék I. kategóriáját.

A Pozsonnyal határos Nyitra és a távol eső, de lakosságára nézve óriási Pest-Pilis-Solt vármegye az ugyancsak a dunáninni kerületbe tartozó Nógrád és Zólyom vármegyével képviselik a II. kategóriát, az 5–10% közé esők csoportját. Eddig tehát nincs eltérés az első táblázat értékeihez képest, hiszen mind a 6 vármegye a dunáninni kerületbe tartozott. III. csoportunkban – tehát az 2–5% közé eső vármegyék esetében – már több olyan értékkel találkozunk, ami árnyalja az eddig kialakult képet. Az abban szereplő 9 vármegye közül ugyanis Trencsén, Bács, Turóc és Liptó feküdt a már említett dunáninni kerület területén, míg Gömör és Szepes már a tiszáninni kerület, Békés pedig a tiszántúli kerületbe tartozott.

5. táblázat
A diákok megoszlása az első 15 legtöbb diákot küldő vármegye szerint

	Vármegyék	Létszámok	%
I.	Pozsony	386	12,56%
II.	Nyitra	266	8,65%
	Pest	236	7,68%
	Nógrád	221	7,19%
	Hont	178	5,79%
	Zólyom	163	5,30%
III.	Trencsén	152	4,94%
	Gömör	151	4,91%
	Bács	136	4,42%
	Turóc	111	3,61%
	Békés	80	2,60%
	Szepes	70	2,28%
	Komárom	67	2,18%
	Liptó	66	2,15%
	Győr	62	2,02%
IV.	Összes többi	728	23,68%
	Összesen	3073	100,00%

Gömör és Szepes esetében feltehetőleg jobban érvényesült a már említett földrajzi távolság kérdése, hiszen Eperjes, Lőcse, Késmárk és Selmecbánya iskolái közelebbi célpontot jelentettek.

A táblázat utolsó értékei közé eső Komárom és Győr vármegyék, melyek a dunántúli kerületbe tartoztak, bár Pozsonnyal szomszédosak voltak, nem rendelkeztek akkora evangélikus lakossággal, amelynek diáksága számottevő arányban képviselthette volna magát a vizsgált 38 évben.

A két táblázat eredményeinek összegzéseként tehát kijelenthetjük, hogy a Pozsonyi Líceum elsősorban Felső–Magyarország nyugati vármegyéinek evangélikus lakossága számára jelentett képzési helyet. Igaz, nagyobb távolságokból is érkeztek diákok felsőbb osztályaiba, ha nem is jelentős létszámban, de a többi líceum hasonló adatához viszonyítva – például Eperjes esetében nem találkozhatunk ilyen nagy számban erdélyi diákokkal – bizonyítható, hogy Pozsony líceuma nagyobb hírnévvel rendelkezett a korszakban társaihoz képest. Ezt az állítást támasztja alá a Magyar Királyság területén kívülről érkezett diákok magas száma is.

Vallási megoszlás

Talán egyike az anyakönyvek legpontosabban vezetett részének az a rovat, amely a diákok vallási hovatartozását rögzíti. 3373 diák közül mindössze 6 esetében nem található erre vonatkozó feljegyzés, így mindenképpen érdemes a diákság ilyen szempontú elemzését is elvégeznünk. Mint az alábbi táblázatban is jól látható, egy korabeli felekezeti főiskola esetében nem az lehet a kérdés, hogy érkeztek-e más felekezethez tartozó diákok az intézménybe,⁵⁸ hanem sokkal inkább az, hogy milyen arányt képviseltek annak falain belül. Pozsony esetében a közel 80%-t jelentő abszolút evangélikus többség mellett – leszámítva az intézmény bölcsészeti tanfolyamának első évére, 1849. II. félévébe beiratkozott és ott 1850. II. félévében is tanuló Modrovich Carolus nevű Magyarórvárról érkezett katolikus diákot – három, arányaiban hasonló értéket képviselő felekezet hallgatóit találjuk.

Közülük legnagyobb számban református diákok tanultak az intézményben. Kisebb-nagyobb számban, de a vizsgált korszakunk kezdetétől a végéig megtalálhatóak képviselőik a hallgatók sorában, bár nagyobb létszámban csak az 1830-as évektől fordulnak elő. A külföldről érkezett hallgatóknál 50 képviselőjükről már volt szó. Rajtuk kívül Pozsonyból (28), Komáromból (18), Pest-Pilis-Soltból (17), Győrből (10), Veszprémből (10), valamint Nógrádból (9), Nyitrából (9) és Szatmárból (9) érkeztek nagyobb számban hallgatók. Közülük 168 esetében tudjuk az apa foglalkozását. Hivatalnokok és református lelkészek éppúgy vannak köztük, mint haszonbérletűk, uradalmi

⁵⁸ Több helytartótanácsi rendelet is foglalkozott a protestáns iskolákba más felekezetekből beiratkozni szándékozók kérdésével.

tisztek és egyszerű földművesek. Jelenlétük az evangélikusok pozsonyi iskolájában már csak azért is érdekes, hiszen a korszakban kiterjedt, több évszázados múltra visszatekintő híres iskolák egész hálózatával rendelkeztek.⁵⁹

6. táblázat
A hallgatók felekezeti tagozódása

Vallás	Létszám	%
Evangélikus	2694	79,87%
Református	238	7,06%
Görögkeleti	228	6,76%
Izraelita	206	6,11%
Római katolikus	1	0,03%
Ismeretlen	6	0,18%
Összesen	3373	100,00%

A görögkeleti vallású diákok aránya a harmadik legnagyobb a vizsgált korszakban. Hasonlatosan a reformátusokhoz, képviselőik, bár 1811-től ott vannak az intézmény diákjai között, létszámukban jelentősebbé csak az 1830-as évek második felében válnak, átlag évi 13 fővel. Jelenlétük a reformátusokhoz képest azonban érthető, hisz 1846-ra a lakosság mintegy 15%-át kitevő görögkeleti vallásnak a királyság területén nem voltak igazán jelentős képzési központjai. Verseci kis- és újvidéki gimnáziumuk, valamint az egyetlen főiskolai szintnek tekinthető karlócai érseki líceumukkal aligha jelenthették értelmiségük megfelelő utánpótlásának biztosítását.⁶⁰ Emellett a katolikusoktól idegenkedő szerbek szívesebben látogattak inkább protestáns intézményeket, mivel ezekben a felekezetekben a katolicizmussal szemben egyfajta szövetséget láttak.⁶¹ A forrásokban feltüntetett származási helyük tekintetében az ország déli, kisebb részben középső területeiről, jobban mondva Bács (70), Szerém (39), Temes (25), Arad (17), Torontál (16) és Pest-Pilis-Solt (10) vármegyéből, valamint a határőrvidékről (25) érkeztek. Szüleik foglalkozására nézve 152 esetben van adat. Ezek alapján döntő többségük kereskedő (62), vagy valamilyen egyházi feladatot ellátó személy (23), de akadnak köztük kézműves (19) és földműves (9) családból érkezettek is. Ezek a líceumban tanuló, feltételezhetően szerb nemzetiségű diákok társaikhoz hasonlóan szerveződtek és egy irodalmi kör létrehozása mellett még egy könyvtárat is létesítettek.⁶²

⁵⁹ A magyar nevelés története i. m. 296.

⁶⁰ A magyar nevelés története i. m. 297.

⁶¹ *Kornis Gy.*: A magyar művelődés eszményei i. m. II. 203.

⁶² *Kornis Gy.*: A magyar művelődés eszményei i. m. II. 175.

Társadalmi tagozódás és foglalkozás szerkezet

Ami a diákság társadalmi tagozódását illeti, arra csupán a szülőkre vonatkozó adatokból következtethetünk. A diákok többségénél azonban a legtöbb esetben az apa nevén kívül, vagy annak foglalkozását vagy társadalmi helyzetét tüntették fel. Éppen ezért egyik kategóriában sem rendelkezünk pontos információkkal. Az alábbi táblázat összegző módon jeleníti meg annak a néhány diáknak fent említett adatát, akik esetében biztos információkkal rendelkezünk.

7. táblázat
Hallgatók tagolódása társadalmi helyzetük alapján

Társadalmi állás	Létszám	%
Főnemes	20	0,59%
Nemes	502	14,88%
Polgár	438	12,98%
Nemtelen	28	0,83%
Nincs adat	2385	70,72%
Összes	3373	100,00%

Ezek alapján, annyi megállapítást tehetünk, hogy a Pozsonyi Líceum első-sorban az evangélikus köznemesség és polgárság számára szolgált elsődleges képzési intézményként. Ha ehhez hozzá vesszük mindazon információkat, amelyek a szülők foglalkozását tartalmazzák, ezt az állítást megalapozottnak vehetjük. Ezek esetében már jóval több adattal rendelkezünk. Az alábbi táblázaton belül az egyes foglalkozásokat nagyobb csoportokba sorolva ábrázoltam, feltüntetve rajta az első 10 legnagyobb értékkel rendelkező kategóriát. Mint látható az előző táblázathoz képest arányaink megfordultak. A szülők foglalkozás szerinti megoszlása esetében több mint a diákság 70%-áról van adatunk.

Ezek alapján olyan szülők küldték legnagyobb arányban gyerekeiket a líceumba, akik maguk is valamely egyház szolgálatában álltak. A fentebb közölt adatok alapján meg kell jegyeznünk, hogy nem csupán evangélikus lelkészek tartoznak ebbe a csoportba, hanem református lelkészek, görögkeleti papok éppen úgy, mint izraelita rabbik.

Természetesen részarányaik az evangélikus lelkészekhez mérten elhanyagolhatóak, azonban jelenlétük az elkészült adatbázisban mindenképpen érdekes. Társadalmi rang alapján a megyei és városi hivatalnokok magas száma alátámasztja az előző táblázat értékeit, mivel a korszakban ilyen pozíciókat várme-gyék esetében a köznemesség, városok esetében pedig többnyire azok tanult polgársága töltött be. Ugyancsak nagyjából a városi polgárságra jellemző foglalkozás kategóriák az iparosoké, valamint a kereskedőké. Ezzel szemben a 8. helyen szereplő földműves kategória a társadalmi pozíció tekintetében feltehetőleg a nemtelenek csoportjához tartozik javarészt. Általánosságban

megállapíthatjuk, hogy a művelt, a kor viszonyai között képzettnek mondható foglalkozási csoportok túlsúlya jellemzi táblázatunkat.

8. táblázat
Hallgatók megoszlása szüleik foglalkozása szerint

Foglalkozáscsoport	Létszámok	%
egyházi személy	533	15,80%
megyei és városi hivatalnok	427	12,66%
iparos, kézműves	339	10,05%
kereskedő	331	9,81%
tanár, humán értelmiség	256	7,59%
haszonbérelő, gazdálkodó	165	4,89%
uradalmi tisztviselő	96	2,85%
paraszt, földműves	83	2,46%
orvos, sebész, gyógyszerész	66	1,96%
ügyvéd, bíró	41	1,22%
egyéb	80	2,37%
ismeretlen	956	28,34%
összesen	3373	100%

Összefoglalás

A 19. század első felét megelőző korábbi korszakokhoz képest rendezettebb viszonyai közepette az evangélikusok pozsonyi iskolája, ha nem is maradéktalanul, de ki tudta használni a kor fejlődést és kibontakozást nyújtó lehetőségeit. Diáklétszámára nézve központi szerepet kell tulajdonítanunk az intézménynek, mely az evangélikus oktatási hálózaton belül érdekeinek mindenkori képviselőjével, de érdemi módon tudott bekapcsolódni az evangélikus oktatási reformok folyamatába. A több nemzetiséget is oktató intézmény, mint láttuk – legalábbis a többi hasonló iskolához képest – bizonyos értelemben a királyság határain túlnyúló vonzáskörzettel bírt. Annak területén pedig képzése még a legtávolabbi helyekről, így a határőrvidékről és Erdélyből is magához vonzotta a felsőbb tanulmányokat folytató diákokat. Kérdésesen felül áll az iskola számadatokkal is bizonyítható evangélikus volta és szerepe annak értelmisége képzésében.

STUDENTS OF THE LYCEUM IN POZSONY (BRATISLAVA) IN THE FIRST HALF OF THE 19TH CENTURY

In the first half of the 19th century, the Evangelical school in Pozsony operated under more orderly conditions than previously. The institution participated in the process of the Evangelical education reforms in a substantial way. Education in this institute, where students of several nationalities studied, attracted students from the most remote places, including the border areas and Transylvania. In a sense, its catchment area extended even beyond the borders of the kingdom. The role the school played in the education of Evangelical intellectuals is beyond question, and can be documented by exact figures, too.

Keywords: Evangelical, Protestant university education, Lyceum of Pozsony, Evangelical intellectuals, Protestant syllabus

Kulcsszavak: evangélikus, protestáns felsőoktatás, pozsonyi líceum, evangélikus értelmiség, protestáns tanterv